

ook niet zo volkrijk (geschatte bevolking: een half miljoen), zijn kracht en internationaal erkende positie bezat. Onder Engelse druk had Nederland in 1824, zoals al vermeld, Atjehs onafhankelijkheid gewaarborgd; het werd daar niet voor belpond: Atjehers gingen vaak tot zeeroof over en zij werkten in Deli en elders op Sumatra de consolidatie van de Nederlandse invloed tegen. In 1871 stond Nederland aan Engeland zijn laatste Afrikaanse bezitting: het eerder genoemde deel van Guinea, af – het kreeg in ruil de vrije hand op heel Sumatra.

In de lente van 1873 werd een expeditionaire macht naar Atjeh gezonden; ze wist bij de Atjeh-rivier te landen maar moest zich na een zware nederlaag terugtrekken. Na felle debatten in Nederland werd eind 1873 op Java een tweede expeditionaire macht ingescheept: ca. dertien-duizend personen, met inbegrip van een eerste contingent van ruim drieduizend Javanen die tot dwangarbeid waren veroordeeld. De verlaten sultans-*kraton* werd veroverd maar na jaren van gevechten, waarin de Atjehers wapens uit Malakka kregen (een blokkade van de kust mislukte), was tenslotte slechts een gebied van ca. 50 vierkante kilometer in het dal van de Atjeh-rivier bezet dat door forten werd beschermd. De Nederlandse opperbevelhebber schatte dat het Knil tussen 1874 en 1880 dertigduizend Atjehers had doen sneuvelen en vier- tot vijfhonderd dorpen had verbrand.

In 1884 kwam het tot nieuwe gevechten die tot 1896 voortduurden. Zij brachten geen beslissend succes doordat Atjehse guerrillastrijders telkens weer het veroverde gebied binnendrongen. In de winter van '96 op '97 werden vervolgens alle dorpen in het nog niet veroverd deel van het dal van de Atjeh-rivier platgebrand; dat leidde tot kritiek van een van de kolonels van het Knil, J. B. van Heutsz, die al eerder was gaan inzien dat barbaars optreden zinloos was¹ en dat, zo had hij in een

¹ Paul van 't Veer vermeldt dat een van de officieren van het Knil had geprotesteerd tegen 'ongerechtvaardigde executies, het afmaken van gevangenen, mishandeling van onwillige informanten, het aanwakkeren van moordlust, het vermoorden van vrouwen en kinderen en het opsluiten van gijzelaars in kooien.' (*De Atjeh-oorlog*, p. 248) Dat men met dergelijke methoden niets bereikte, was aan van Heutsz voorgehouden door de grootste Nederlandse kenner van de Islam, Chr. Snouck Hurgronje, die in 1884-85 een half jaar lang in Mekka had vertoefd en in 1889 in Indië was aangekomen om er de Islam verder te bestuderen; hij had in 1893 en '94 na een langdurig verblijf in Atjeh een grote studie over de Atjehers gepubliceerd – eerder al had hij er de nadruk op gelegd dat in Atjeh effectiever moest worden opgetreden. Hij zag het in die tijd voor Indië als van primair belang dat het zich onder Nederlands gezag snel zou kunnen ontwikkelen in een moderne richting.